

„СПРАВЕДЛИВАТА ВОЙНА” – ТЕОРЕТИЧНИ И МЕЖДУНАРОДНОПРАВНИ АСПЕКТИ

Мария Желева

*Технически университет – Варна, ФЕ, кат. „Социални и правни науки”
ул. „Студентска” 1, п. к. 9010, гр. Варна, e-mail: meril@abv.bg*

“JUST WAR” – THEORETICAL AND INTERNATIONAL LAW ASPECTS

Mariya Zheleva

*Technical University – Varna, Department of Social and Legal sciences
1, Studentska str., 9010, Varna, Bulgaria*

ABSTRACT

The point of departure of the report is the supposition that just war is waged in the name of supreme social interest. For that reason the research is made in the light of the analogy between relationship individual – social interest (on one hand) and sovereign state – international community (on the other hand). The basic question is: what is the limit of permissible intervention of international community in internal affairs of sovereign state...

Key words: just, war, sovereign, state, intervention

Основният фактор, който легитимира държавната власт, е общият интерес. Като мисия на държавата, той е константна величина и се изразява в съхраняването на етносоциалния субстрат. През различните исторически епохи и по време на различни епизоди от битието на общността, общият интерес се конкретизира по обхват и по съдържание, но мисията на държавата (съхраняването на етносоциалната общност) остава константна. В съвременната епоха отношението суверенна държава – международна общност може да се разглежда като аналогично на отношението индивидуален – общ интерес. Подобно на мисията на националната държава да съхрани етносоциалния субстрат, и мисията на международната общност е съхраняването на човечеството и планетата. Проекцията на индивидуалните права и свободи на международно равнище се изразява в държавния суверенитет като независимост на държавата, която включва забраната за намеса във вътрешните ѝ работи от страна на други държави.

Обвързването на общото благо в рамките на модерната държава с глобални ценности и интереси поставя въпроса за съдържанието на понятието за световния общ интерес. Дефинирането му се усложнява и от редица проблеми, между които изпъкват присъщите на човечеството неизменни идеали за мир и свобода на личността. Схващането за наличието на универсално „общо благо”, свързано с тези идеали, намира израз в идеята за правова организация, обединяваща всички народи [8, 91; 1,127; 10, 66].

Универсалността на „общото благо” може да се открие в не едно схващане, че човек се ражда „с правото да живее съобразно със своята природа”, появява се на света „със своите вродени права”: право на живот, на свобода, на достойнство. Тези права са легитимни, независимо дали са легитимирани (т. е. дали са получили „производна, вторична, придобита” легитимност) [9, 70-71]. Усилията за тяхното съхранение, за мирно уреждане на международните спорове и правна регламентация и хуманизация на войната довеждат до изработването на т. нар. „Хагско право”. На Първата хагска конференция през 1899г. е приета резолюция за изграждане на международен Арбитражен съд, а в преамбюла на резолюцията, приета от Втората хагска конференция (1907 г.) намира място идеята за създаване на Общество на народите [2, 295; 13, 15-16; 10, 67].

Първата световна война става пресечна точка, в която цивилните са едновременно обект на защита, формализирана между края на XIX и началото на XX в., и действащи лица в тоталната война. Цивилното население се оказва особено уязвимо, често е използвано като мишена; подложено е на депортирания, разграбване, блокади, бомбардировки [11, 15; 15, 6-9]. Развитието на световната човешка общност след Втората световна война и интеграционните процеси налагат приемането на международните стандарти като норми, с които всяка държава трябва да се съобразява (права на човека, права на гражданина и др.). Основните права на човека са закрепени в общоевропейското и международното правно пространство [6, 23-24].

Показателно за тенденцията на обвързване на общото благо с глобални ценности и интереси е, че нормите на международното право, които съдържат ценности от най-висок ранг, получават предимство по отношение на вътрешния закон. Приоритетът на международното право поставя граници пред някога неограничения суверенитет на държавата. От абсолютен, той става все по-относителен. Практическата невъзможност от упражняването на абсолютен суверенитет поставя пред изпитание класическата теория и поражда въпроса за границите на необходимата и възможна обвързаност на една държава с други държави и отражението ѝ върху държавния суверенитет. Тази обвързаност е наложителна и поради факта, че колкото и да е разединена политически и раздробена териториално планетата, тя “все повече се превръща в една глобална общност, чиито специфични особености всъщност само акцентират и задълбочават усещането за принадлежност към едно цяло” [3, 116; 8, 85-86].

Фактически след Холокоста се появява съдържателното, законово и институционално ограничаване на правата на суверенната държава в името на общочовешки ценности. На съвременния етап от развитието на международните отношения, държавният суверенитет би могъл да бъде сериозно ограничен само в отговор на нарушаването на човешките права с военно насилие или посредством груба съдебна интервенция. Многобройните примери за явни нарушения на принципите на суверенитета в изначалния му смисъл след създаването на ООН имат за основание само противопоставянето на агресията, отблъскването на враждебен акт и възстановяването на мира и сигурността в региони, жертви на чуждестранно нашествие. Тези основания са вписани в Устава на ООН. В последните години на XX в. престъпленията против човечеството, геноцид, етнически прочиствания, производство и складиране на оръжия за масово унищожаване още по-остро поставят на везните, от една страна – зачитането на суверенитета, а от друга – нарушаването му, но в името на общото благо, т. е. на утвърдени общочовешки ценности, върху които е постигнат консенсус на световно равнище. Въпреки принципа за ненамесата във вътрешните работи на една суверенна държава, хуманитарните съображения диктуват на международната общност друго поведение – нарушаване (частично или цялостно) на суверенитета на държавата-агресор и възстановяване на нарушените колективни права на човека. С оглед на контрола за опазването на мира, в международното право се прилагат „превантивни действия за запазване на мира”, действия за поддържане, за изграждане на мира и за налагане на мир в рамките на „латентни спорове” [8, 89; 1, 76].

В името на защитата на „общото благо” на наднационално равнище, международното право признава някои случаи, в които е оправдана и задължителна хуманитарната интервенция: 1) посегателство срещу основни права; 2) агресия срещу чужди държави; 3) предоставяне на убежище; 4) екологични катастрофи (тук намесата произтича от необходимостта за защита на телесната неприкосновеност и здравето на пострадалите); 5) икономическа нищета; 6) “компенсация на исторически неправди”. [5, 76-77; 7, 48; 4, 46-50]. Въпреки наличието на значителна по обема си международноправна регламентация на правото за прибъгване към война, някои автори, мотивирайки се с т. нар. ”държавни убийства” (Едуард Хърман, статия „Геноцидът като странично поражение, но с искрени

извинения” – в статия от 23 август 2006 г. в електронното издание “Inaccessibility”), характеризират епохата слез Студената война като основана на геноцид: клането в Сребреница, убийствата на цивилно население в Ирак от 2003, по време на ливано-израелския конфликт, жертвите в Бейрут, войната в Афганистан, ”неограниченото насилие срещу хората, уж спасявани от агресия” чрез „хуманитарни бомбардировки”. Несъответствията между прокламираните норми и конкретната практика от страна на големи държави и наднационални институции дава повод за търсене на съответните обосновки в теорията [12, 197-198].

Теорията за „справедливата война” третира основанията (оправдаването) на войната (*jus ad bellum*) и как тя трябва да се води (*jus in bello*), за да се спазват моралните принципи, от които се ръководят индивидуалните или колективните усилия на воюващите. В основата на различните възгледи стоят разсъждения относно целите и средствата за водене на война, основани на различните виждания за морала. През последното столетие тази теория се актуализира благодарение на произведението на Майкъл Уолзър [16]. Той се опира на средновековната теория за справедливата война, за да обясни основанията, които биха могли да оправдаят *jus ad bellum*, както и етическите граници на *jus in bello*, за да изгради модерна и светска теория. Самият израз „теория за справедливата война” се разпространява в публичния дебат. Според нея понятието "*jus ad bellum*" предполага справедлива кауза, от което следва, че войните, свързани с политически амбиции или с териториална експанзия са несправедливи. Войната трябва да бъде обявена от легитимна власт, а не от индивиди или групи от частни лица; изключено е войната да е подчинена на частни интереси; тези, които я водят, трябва да имат „справедливи намерения”, т. е. да нямат друг интерес от изхода на войната, освен мира. Освен това трябва да бъдат изчерпани всички мирни алтернативи за решаването на конфликта; инициаторите на войната трябва да използват средства, пропорционални на целите, без употреба на атомно оръжие. Понятието "*jus in bello*" съдържа правила за поведение по време на войната, които спазват принципите за дискриминацията (различно поведение спрямо комбатантите и цивилните) и за пропорционалността (минимизиране на преките ефекти от насилието, като разрушаване на материални блага или човешки жертви). Подобна теория неизбежно поставя проблеми. Така например понятието за справедлива кауза не е просто за дефиниране: възможно е войната да се води за връщане на територия, завладяна от агресор или окупатори. Дори и каузата да изглежда справедлива, същото не се отнася до начина на водене на войната. Класическата християнска доктрина за справедливата война отхвърля войните, които имат за цел увеличаване на територията, или задоволяване на политически амбиции, но не отхвърля войната, която цели защитата на фундаменталните човешки права. От друга страна безусловното приемане на принципа за хуманитарна интервенция с такава цел е твърде уязвимо, защото поставя въпроса за дефинирането на човешките права и за това защо народът не се противопоставя, щом правителството ги нарушава. Оттук автоматично следва въпросът дали задължението да се помогне на лице в беда, което е наложено от националния закон, може да се пренесе автоматично като задължение за помощ на народ, изпаднал в беда? Неточно е и понятието за легитимна власт, която определя дали каузата е справедлива; трудно е и да се определи „справедливостта” на намеренията.

Според привържениците на политическия реализъм при изключителни обстоятелства, каквато е войната, понятието за морал няма смисъл, тъй като моралът е създаден в условията на обикновени обстоятелства, а не за извънредни [15]. Част от опонентите на класическата доктрина за справедливата война използват за отправна точка въпроса за суверенитета върху определена територия. Според М. Rothbard концепцията за „колективната сигурност” преди всичко не държи сметка, че влизането във война от страна на всяко правителство предполага повече данъци, т. е. е нарушение на правото на собственост на гражданите на държавата, която влиза в „справедливата” война. Други акцентират върху принципа за насилието: дори и

войната да е справедлива, средството да се постигне целта е армията като военна институция, притежаваща монопол за упражняване на сила върху определена територия. Този монопол свежда до минимум нивото на защитеност на цивилното население.

На мястото на критериите за справедлива война на класическата доктрина, либертарианската теория конкретизира справедливата кауза в принципа за легитимната самоотбрана и реституирането на територии; справедливите намерения се обвързват с извършени престъпления с жертви и реални вреди; вместо използването на дипломатически средства, последната възможна мирна инициатива за избягване на войната е арбитражен съд с възможност за обжалване. Принципът за дискриминацията при либертарианите разграничава агресори от не-агресори (вместо комбатанти – цивилни); пропорционалността е аналогична, но с употреба на несмъртоносни оръжия. Войната се води не срещу държава, а срещу група хора, извършили престъпленията. Отговорността на комбатантите се носи не само от тези, които издават заповедите, но и от тези, които ги изпълняват [14].

Практиката показва, че всеки един от посочените критерии за справедливост на войната би могъл да изглежда приемлив за общественото мнение, което осъществява контрол и легитимира действията на политическата власт, която пък се позовава на него, като експонира действията си като политически решения в „обществен интерес“. От друга страна, проучването на някои анализи на общественото мнение в рамките на медиатизираната публичност поставят въпроса доколко представяното като „обществено“ обществено мнение отговаря на реалния обществен интерес, т. е. на действителните очаквания на гражданското общество. Следва да се припомни разграничението на Ю. Хабермас (в монографията „Структурни изменения на публичността“, 1995 г.) между критическата и манипулативната публичност (която се ангажира като рецептивна инстанция) и свързаното с него становище на F. Allport относно търсенето на научни снови на общественото мнение (“A la recherche d’une science de l’opinion publique”, L’opinion publique: examen critique, nouvelles directions. Recueil de texts par Jean Padioleau, Paris, 1981, pp.127-128.): „Реално погледнато, общественото мнение представлява съвкупност от гледни точки и позиции, които принадлежат на индивидите, които трябва да действат в отговор на общественото мнение“. Ако приемем това наблюдение, общественият интерес би могъл да се определи като *средството, чрез което управляващите формулират и преформулират съдържанието на общото благо към конкретните моменти, въздействайки върху общественото мнение*. Подобна формулировка не само доказва важната роля на *гражданското общество* и на общественото мнение като механизъм за подобен контрол, но същевременно предизвиква размисли относно евентуалната *намеса на държавата* за подпомагане на трудния и продължителен процес на формиране на политически зряло гражданско общество, изповядващо идеали от най-висш ценностен порядък. Последното съображение е продиктувано от лесната му податливост на всякакви внушения, естествен резултат от процеса на „обезкултуряване“ в условията на масовата демокрация и медиатизация, за който говори Ю. Хабермас

ЛИТЕРАТУРА:

1. Белова-Ганева, Г., 2007. Конфликтите – международноправни аспекти. Сиела, С.
2. Борисов, О., 1998. Международно публично право, С.
3. Дачев, Л., 2001. Учение за държавата, Свида.
4. Добрев, Н., 2008. Общи принципи за съдържанието на международната отговорност на държавата, Военен журнал, 6.
5. Йотов, Ст., 2001. Народният суверенитет и човешките права в светлината на глобализацията, Социологически проблеми, г. 33, 1-2.
6. Константинов, Е., 1997. Правата на българина като гражданин на Европа – ролята на Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), Гражданското общество и правата на

личността. Българският опит в условията на преход (съставител и научна редакция проф. д-р Е. Константинов). С.

7. Същият, 2009. Съдържание и осъществяване на международната отговорност на държавата. Правна мисъл, 2.

8. Миланов, М., 2003. Глобализация и суверенитет. Международни отношения, 32, 3.

9. Михайлова, М., 2009. Цивилизация на правата на човека, УИ „Св. Кл. Охридски”, С.

10. Хрисимова, О., 2003. Пътят на една идея. За правата, правилата и малцинствата в европейския югоизток между двете световни войни. ВСУ „Черноризец Храбър”.

11. Fussel, P., 1975. The Great war and modern history, Oxford, Oxford university Presse.

12. Jouvenel, B. de., 1957. Sovereignty: An Inquiry Into the Political Good. University of Chicago press, Chicago.

13. Kalshoven, Fr., L. Zegveld., 2001. Constraints on the waging of war. An Introduction to International Humanitarian Law. International committee of the Red Cross, Geneva.

14. Lemennicier, Bertrand, 2003. La notion de guerre juste: un point de vue critique, Libertarian International Spring Convention, Krakow, Poland. 22-23 Mars.

15. Stengers, J., 1995. L'entrée en guerre de la Belgique, Guerres mondiales et conflits contemporains, juillet.

16. Walzer, M., 2006. Just and Unjust Wars, Fourth edition.